

Пометун Олена,
*д. пед. н., проф., головний науковий співробітник Інституту
педагогіки НАПН, Україна*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ І МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ: ПОТЕНЦІАЛ І ПРОБЛЕМИ

Сьогодні одним з пріоритетів Нової української школи, як і освіти в цілому, є розвиток критичного мислення учнів. Це вкрай важливо не лише у зв'язку з бурхливим розвитком інформаційного суспільства та сучасних технологій комунікації, а й з дидактичної точки зору, оскільки критичне мислення є основою формування будь-якої компетентності. Очевидно, що компетентність людини передбачає не лише наявність знань і вміння застосовувати їх, але й вміння аналізувати, інтерпретувати, оцінювати інформацію, навчальну чи життєву ситуацію, робити висновки та приймати рішення. А все це і є ознаками критично мислячої людини.

Одним з цікавих досліджень питань розвитку критичного мислення учнів старших класів українських шкіл засобами різних предметів стало вивчення стану цієї проблеми в рамках проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність», започаткованого в Україні два роки тому за ініціативою Ради Міжнародних наукових досліджень та обмінів IREX. Метою проєкту є набуття українськими школярами навичок критичного сприйняття інформації та усвідомлення ними цінності високоякісної інформації в контексті шкільної освіти. Завданнями проєкту визначені розробка і впровадження ефективних моделей розвитку навичок критичного сприйняття інформації в навчальний процес загальної середньої освіти [1].

Основним компонентом проєкту є розробка експертною групою з вчителів, науковців та журналістів-фахівців з медіа-грамотності матеріалів для уроків з кількох предметів, зокрема з української мови, української літератури, мистецтва, історії України та всесвітньої історії для 8-х та 9-х класів. Всього до пілотного використання цих матеріалів 2020 р. залучено більше 400 шкіл з усієї України.

За запропонованими критеріями уроки з усіх предметів мають сприяти формуванню в учнів умінь:

- аналізувати контент і ставити запитання;

- розпізнати емоційні маніпуляції та оцінювати емоційні реакції;
- визначати припущення;
- використовувати сучасні інструменти для перехресної перевірки та перевірки інформації;
- аналізувати контекст та причини виникнення події чи новини; □ проводити паралелі між історією та сьогоденням;
- працювати з джерелами перевірки інформації;
- аналізувати, як історія формує нашу культуру та цінності;
- висловлювати та відстоювати думки, використовуючи факти;
- шукати та перевіряти різні джерела;
- розрізняти упередженість, викривлення, дезінформацію та брехню;
- відрізняти факти від думок.

Окрім того, кожен з предметів має свій потенціал з розвитку критичного мислення та медіа-грамотності учнів. Так, уроки з історії мають навчати учнів розпізнавати спекуляції на історичних фактах, маніпулятивні сучасні інтерпретації історичних подій, які використовуються для виправдання дій сучасних політичних сил. Такі уміння можуть розвиватись у процесі опрацювання учнями історичних джерел та їх інтерпретацій у фільмах, блогах, наукових статтях, в Інтернет-публіцистиці та політичних документах партій і організацій [2].

Уроки з української мови та літератури мають прищепити учням навички роботи з текстами всіх стилів з метою навчити їх аналізу повідомлень, розповідей (медіа-повідомлень), мовних маніпуляцій, визначенню фактів і думок, розумінню того, як підбір фактів у тексті впливає на думки, почуття, установки споживачів цієї інформації.

Відповідно уроки з мистецтва повинні навчити учнів, що візуальний контекст відіграє переважну роль у сучасному споживанні як інформації, так і товарів, і послуг, включаючи маніпулювання емоціями, свідченнями «очевидців», відеосвідченнями, музикою тощо. Цього треба навчати, включаючи такі завдання в уроки опрацювання учнями різного візуального змісту.

Важливо, що розроблені експертами матеріали відповідають чинним навчальним програмам з предметів і водночас інтегрують навчання умінь і навичок критичного мислення та медіа-грамотності, не збільшуючи навантаження на учнів.

Щоб з'ясувати, як працюють розроблені за такими підходами

матеріали та чи змінились навички у роботі з інформацією та ставлення їх до мас-медіа в учнів класів, в яких вчителі використали експертні матеріали (експериментальні класи), у порівнянні з учнями контрольних класів, які навчались за матеріалами чинних підручників було проведено опитування більш як 4 тис (4003 особи) в експериментальних та контрольних класах (50 % на 50 %). Вчителі, які здійснювали експериментальне навчання були підготовлені на спеціальних тренінгах. Дослідження складалось із пре-тесту (до початку експериментального навчання у вересні 2018 р.) і пост-тесту (у грудні 2018 р.) [3]. В обох випадках перевірялись здатність учнів до:

- аналізу медіа-повідомлення: виявлення різних точок зору, пропущеної / недостатньої інформації, визначення цільової аудиторії та мети повідомлення, структури та фактів у тексті;
- уміння розпізнавати і класифікувати медіа джерела та інформацію в них: визначати власників ЗМІ, вплив редакції та цензури на інформацію, пояснювати різницю між пропагандою та дійсною інформацією;
- розрізняти факти і думки, тобто здатність визначати, чи є твердження в тексті: фактом, але без посилання на джерела, фактом з посиланням на джерела чи думкою;
- виявляти слова-маркери чи мову ворожнечі
- виявляти факти у повідомленні.

Якщо пре-тест виявив приблизно однаковий рівень учнів щодо названих умінь, то всього через 4 місяці навчання за експертними матеріалами учні експериментальних класів вже продемонстрували вищі показники (Отримані результати зведено у таблицю 1).

Таблиця 1

Результати учнів експериментальних класів у грудні 2018 р.і

Показники	Результати (у порівнянні з контрольними класами)
аналізувати медіа-повідомлення	На 11 % більше учнів вміють, ніж у контрольних класах
розпізнавати і класифікувати медіа джерела та інформацію в них	На 14 % більше учнів вміють, ніж у контрольних класах

розрізняти факти і думки	На 16 % більше учнів вміють, ніж у контрольних класах
виявляти слова-маркери чи мову ворожнечі	Вдвічі більше учнів вміють, ніж у контрольних класах
виявляти фейкові повідомлення	На 18 % більше учнів вміють, ніж у контрольних класах

Учні, які навчались за експериментальними матеріалами на 13% частіше вважали навички критичного ставлення до інформації корисними для життя, порівняно з учнями контрольних класів. Вони також вказували на експериментальні уроки як на ті, що були для них найбільш цікавими і корисними, а також такими, що запам'ятались. Про це свідчать і опитування вчителів, більше 70 % яких визначили свій досвід як цікавий і корисний, а розвиток таких навичок в учнів як дуже важливе завдання освіти. Зараз відбувається широка реплікація результатів проекту в освітній простір України.

Разом з тим, вже отримані та узагальнені результати досліджень дозволяють зробити певні висновки,

Предмети, матеріали з яких розроблялись та апробувались під час досліджень мають значний потенціал розвитку критичного мислення та медіа-грамотності учнів, який може бути актуалізований за допомогою спеціального пере-конструювання, ре-моделювання уроків з інтеграцією в них спеціальних завдань та джерел інформації. Проте таке ре-моделювання можливе лише за умов можливості вчителя варіювати матеріал програми та навчальний час.

Така робота має проводитись системно на більшості уроків з того чи іншого предмета. Бажано залучення до цього процесу якомога більше вчителів різних предметів, щоб учням було легше здійснювати переніс відповідних умінь і навичок

На сьогоднішній день вчителям потрібна експертна допомога у розробці та ре-моделюванні уроків з метою виявлення та актуалізації їх потенціалу у розвитку критичного мислення учнів. Важливою є також підготовка педагогів до такого навчання як у педагогічному виші, так і засобами післядипломної освіти.

Список використаних джерел

1. **Strengthening Media Literacy in the Ukrainian Education System.**
URL.:<https://www.irex.org/project/strengthening-media-literacy-ukrainian-education-system>

2. Learn to Discern in Schools. URL.: https://www.ifes.org/sites/default/files/irex_vogt_presentation_learn_to_discern_in_schools_may_2019.pdf

3. Evaluation of Students' Ability to Detect Disinformation After Learning Media Literacy Techniques in School. URL.: <https://www.irex.org/resource/evaluation-students-ability-detect-disinformation-after-learning-media-literacy-techniques>

Ремех Тетяна,
к. пед. н., завідувачка відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, Україна

УЧНІВСЬКІ ДЕБАТИ ЗА КОРДОНОМ ТА В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Дискусії та дебати активно увійшли в суспільне життя, ставши невід'ємною частиною не лише політичної сфери. Як цивілізована форма спору дебати через взаємодію й співпрацю людей та їхніх спільнот просувають і зміцнюють демократію, утверджують демократичні цінності, сприяють розв'язанню суспільних проблем. У цьому цінність дебатів та їх значущість для людини, спільнот і суспільства в цілому.

Метою нашої розвідки є дослідження підходів до використання дебатів у навчанні старшокласників. Дослідження ґрунтується на загальному аналізі результатів проєкту IDEA NL «Від вимірювання до навчання: оцінка впливу дебатів на критичне мислення та демократичні цінності», розгляді особливостей дебатного руху в Україні, власному досвіді організації дебатів та кількарічної участі в дебатному турнірі Dnipro Open в якості експерта.

З'ясовано, що дебати популярні серед студентів та учнів: в багатьох країнах проходять шкільні та студентські турніри, міжнародні чемпіонати, діють дебатні організації; дебатний рух підтримують національні уряди, громадські й міжнародні організації. Однак тривалий час студентські та учнівські дебати розглядали виключно як інтелектуальні змагання, що, на нашу думку, применшувало їх освітні можливості.

Виявлено, що єдине узгоджене трактування терміна *дебати* відсутнє. У науково-методичній літературі зустрічаємо різні визначення дебатів в освіті: метод навчання, навчальний інструмент,